

Wakar, Marcin

"Życie codzienne na dawnych
ziemiach pruskich. Dziedzictwo
kulinarne", pod red. Stanisława
Achremczyka, Olsztyn 2007 :
[recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2, 227-230

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ra. Wymienia też kilka osób z grona współpracowników z redakcji „Warmii i Mazur”. Jeżeli nawet o niektórych postaciach nie był najlepszym zdania w 1956 r. (co zostało uwidocznione w książce), to – jak wspomniał we wstępie – w latach późniejszych jego kontakty z wieloma ludźmi, wcześniej nielubianymi, nabrały innego, bardziej pozytywnego wymiaru. I tu pewna uwaga. Tekst powstawał pod koniec 1956 i w pierwszej połowie 1957 r. O ile wówczas było zrozumiałe pozostawienie nierozwiniętych inicjałów pewnych osób, to dziś autor bez zastrzeżeń mógł nazwiska te ujawnić. Ale być może uznał, że uważny czytelnik i tak z łatwością je rozszyfruje, chociażby po lekturze słowa wstępnego do omawianej pracy.

Relacja Gołębiowskiego trafnie oddaje proces odchodzenia od euforii (i pewnych zdobyczy) roku 1956 w skali Olsztyna. Pisząc o pierwszych miesiącach 1957 r. (m.in. o wyborach do sejmiku, dyskusji wokół kandydatury Waltera Późnego na stanowisko redaktora naczelnego „Warmii i Mazur”), Gołębiowski jakże celnie nadmienia: „cofanie się na stare pozycje było codziennym zjawiskiem”. W lokalnych wymiarze odnosiło się to przede wszystkim do przesunięć kadrowych i ponownej zmiany nazwy placu – o czym jednak Gołębiowski nie wspomina wcale.

Omawiane zapiski Gołębiowskiego mogą być traktowane jako interesujący materiał uzupełniający wiedzę o polskim (a przede wszystkim olsztyńskim) przełomie roku 1956, zwłaszcza wobec ciągle nielicznych publikacji na temat tych wydarzeń na Warmii i Mazurach. I mimo że w istocie omawiana praca tylko w niewielkim stopniu przybliży konkretne wydarzenia olsztyńskiej jesieni 1956 r., to jednak wspomnienia te mają inny walor. Ukazują atmosferę panującą wówczas w Olsztynie. Jest to ciekawa relacja na temat bardziej postaw niż czynów ludzi biorących udział w ówczesnym życiu publicznym Olsztyna. Ukazany został stan ducha typowy dla polskiej inteligencji w wymiarze olsztyńskim 1956 r. Z jednej strony jej rewolucyjność, niekiedy nawet odwaga, ale czasem i bojaźliwość, w niektórych wypadkach nieporadność, naiwność, czasem też konformizm. Do tych typowych postaw ludzi żyjących w tamtej rzeczywistości dodać koniecznie należy ich niebываły entuzjazm i zaangażowanie w przeróżne działania oraz wiarę i nadzieję, że będzie lepiej i uda się „zreformować” socjalizm w Polsce.

Wiedza o lokalnym przełomie roku 1956 nie byłaby pełna bez znajomości sposobu myślenia młodej olsztyńskiej inteligencji, do której zaliczał się autor wspomnień. Takie relacje nadają inny wymiar materiałom archiwalnym, uzupełniają je o miejscowy koloryt i plastyczność, odzwierciedlają i przybliżają klimat opisywanej epoki.

Ryszard Tomkiewicz (Olsztyn)

***Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Dziedzictwo kulinarne*, pod red. Stanisława Achremczyka, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn 2007, ss. 112.**

Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich to kolejny¹ zbiór referatów z konferencji naukowej pod tym samym tytułem, która po raz jedenasty odbyła się 6 czerwca 2007 r. w Olsz-

¹ Przed omawianą publikacją ukazały się: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 1997; *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Człowiek a środowisko*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 1999; *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Mieszkańcy ziem pruskich*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2001; *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Świadectwa przeszłości. Siedziby ludzkie*, pod red. S. Achremczyka Olsztyn 2002; *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Obchody rocznicowe i świąteczne*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2004; *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Krzewienie wiedzy*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2005; *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Ziemia pruskie w oczach polskich i obcych*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2006.

tytku. Podobnie jak poprzednie tomy, książka nosi podtytuł precyzujący tematykę sesji. Tym razem brzmi on: *Dziedzictwo kulinarne*. Niezmiennie cykl redagowany jest przez prof. Stanisława Achremczyka.

Książkę otwiera artykuł Jerzego Borowskiego pt. „Aspekty historyczne i żywieniowe wykorzystania mięsa w diecie człowieka”. Tekst ten jest niejako zarysem historii gustów kulinarnych. Autor już na początku zaznacza, iż problematyka spożywania mięsa rodzi się dopiero wraz z pojawieniem się *homo sapiens*. Na wcześniejszych etapach rozwoju człowiek żywił się raczej pokarmem roślinnym wzbogaconym o surowe dżdżownice i larwy owadów. Cała opowieść zaczyna się zatem od wynalezienia narzędzi łowieckich. Dalsza część artykułu to swoista wycieczka w czasie i przestrzeni. Borowski prowadzi czytelnika przez epoki i ich gusta, omawiając dietę różnych kręgów kulturowych. W tekście znaleźć więc można informacje dotyczące modeli diety propagowanych przez Arystotelesa, jak również północnoamerykańskich Indian. Autor nie pomija rodzimego podwórka, przedstawiając krótki zarys obyczajów żywieniowych w Polsce. Przypomina np. postanowienie Kazimierza Wielkiego ograniczające długość uczt weselnych jedynie do 16 dni² [sic!]. O dawnych ziemiach pruskich wspomina jedynie raz, przywołując informacje dotyczące bicia świń podane przez Marię Zientarę-Malewską³. Mimo że zawartość artykułu ma znikome związki z obszarem, który jest sygnowany w tytule książki, to stanowi on bardzo interesujące wprowadzenie w kulinarną tematykę zaprezentowaną w omawianej publikacji.

Autorem drugiego artykułu jest redaktor opisywanej publikacji – Stanisław Achremczyk. W tekście zatytułowanym „Kuchnia na dworze biskupów warmińskich w XVII i XVIII wieku” szczegółowo opisał obyczaje i gusta żywieniowe panujące na lidzbarskim zamku. Choć zajął się głównie wiekami zaznaczonymi w tytule, to przywołał również czasy wcześniejsze, gdy Warmią władali Stanisław Hozjusz, Jan Dantyszek i Marcin Kromer⁴. O szczególnej wartości naukowej publikacji świadczy wielokrotnie cytowana korespondencja poszczególnych biskupów, pochodząca z Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie.

Kolejne artykuły to wzbogacony o aneksy, zawierający autentyczne przepisy „Z tradycji historycznej słynnej gdańskiej Złotej Wódki (Goldwasser) w XVII–XX w. Zagadka receptury” autorstwa Józefa Włodarskiego i Izabeli Raszczyk „Rybołówstwo i spożywanie ryb na dawnych ziemiach pruskich w świetle źródeł archeologicznych i archeoichtiologicznych” Jerzego Marka Łapo oraz „Elbląski handel zagraniczny żywnością w XVII wieku” Barbary Krysztopy-Czupryńskiej.

Wyjątkowo interesujący, zwłaszcza dla żywiących się w studenckich stołówkach, jest tekst Danuty Bogdan „Jadłospisy królewieckiego konwiktoria w pierwszej połowie XVII w.”. Wyróżnia go nie tylko wyjątkowa znajomość niemieckojęzycznych materiałów źródłowych, ale również lekkość pióra autorki. W artykule prezentuje dietę studentów żywiących się w stołówce królewieckiego uniwersytetu, a także obyczaje panujące w akademickiej mensie i jej dzieje. Zauważa, że przybytek położony na knipawskiej wyspie powstał wraz z powołanym przez księcia Albrechta Hohenzollerna uniwersytetem w 1544 r. po to, by wspomóc ubogą kształcąca się młodzież⁵. Początkowo bezpłatny wikt został z czasem obciążony tzw. wiadrukiem. Wprowadzono też podział na biednych i biedniejszych, którym podawano na oddzielnych stołach, tzw. Obertische i Unterti-

² J. Borowski, *Aspekty historyczne i żywieniowe wykorzystania mięsa w diecie człowieka*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Dziedzictwo kulinarne*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2007, s. 10.

³ Ibidem, s. 11.

⁴ S. Achremczyk, *Kuchnia na dworze biskupów warmińskich w XVII i XVIII wieku*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Dziedzictwo kulinarne*, ss. 14–15.

⁵ D. Bogdan, *Jadłospisy królewieckiego konwiktoria w pierwszej połowie XVII w.*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Dziedzictwo kulinarne*, s. 60.

sche. Czytelnika nieobytego z siedemnastowieczną dietą zaskakuje ilość podawanego w niej piwa, będącego nieodłącznym wówczas jej elementem. Serwowano je przy posiłkach, a także studentom do pokojów po to, by nie wymykali się szukać trunków w mieście⁶. Podsumowując swój artykuł, autorka zaznaczyła, że zestawy posiłków podawane przez uniwersyteckie konwiktoria nie przedstawiały się ubogo i monotennie, a sama dieta była sycąca i racjonalna.

Kolejne trzy teksty niewiele mają wspólnego z życiem codziennym na dawnych ziemiach pruskich. Wprowadzają natomiast czytelnika w gastryczny aspekt życia polskich podróżników wieków XVII i XVIII. Mowa tu o artykułach „Kuchnia włoska w relacjach polskich podróżników XVIII wieku” Małgorzaty Ewy Kowalczyk, „Ile niemieckiego smaku mieściła w sobie pruska kuchnia, czyli o gustach kulinarnych staropolskich peregrynantów” Filipa Wolańskiego i „Kuchnia turecka w opinii podróżników polskich czasów nowożytnych” Roberta Kołodziejca. Wszystkie opierają się głównie na dziennikach z podróży pisanych przez peregrynantów i przedstawicieli polskich poselstw. Ich lektura daje czytelnikowi szersze spojrzenie na obyczaje żywieniowe panujące w XVII- i XVIII-wiecznej Europie.

Przedostatni, dziesiąty artykuł przybliży czytelnikowi skromność i monotonię kuchni chłopskiej. Małgorzata Sztąberska w referacie „Menu codzienne dziewiętnastowiecznego Mazura” omawia szczegółowo nie tylko wspomnianą w tytule dietę dnia powszedniego, ale prezentuje również obyczaje kulinarne związane z dniami świątecznymi. Zwraca uwagę⁷, na fakt, że mięso na mazurskim stole było rzadkością, a podstawą diety były kapusta, buraki, brukiew, ogórki, cebula i jedzone od drugiej połowy XIX w. ziemniaki. Jadano również ryby i warzywa strączkowe, a pragnienie gaszono głównie wodą i mlekiem. Autorka, cytując Alberta Zweka, przypomina, że XIX-wiecznego Mazura krzepiła gorzalka pita już od rana. Podaje również, że na jej produkcję przeznaczano rocznie 33–50% rocznych plonów ziemniaków⁸. Podsumowując swój artykuł, Małgorzata Sztąberska stwierdziła, że gdyby nie nadmiar pitego przez obie płcie alkoholu, to bogatą w warzywa dietę ludu mazurskiego „należy uznać za bardzo zdrową i ze wszech miar godną polecenia”⁹.

Książkę zamyka referat Ryszarda Tomkiewicza zatytułowany „Samodzielne wytwarzanie żywności, reglamentacja, żywienie zbiorowe, bary mleczne. Symbole aprowizacyjnych realiów PRL”. Autor przypomina nie tak odległą rzeczywistość, ale przez wielu wypartą z pamięci. Zauważa, że w badaniach nad Polską Ludową dominowały zagadnienia związane z historią polityczną i gospodarczą, brakuje natomiast jakichkolwiek opracowań dotyczących codziennej egzystencji Polaków¹⁰. Zaznacza, że „tekst opracowany został przede wszystkim na materiałach odnoszących się do województwa olsztyńskiego i samego Olsztyna, ale wydaje się, że w dużej mierze ustalenia w nim zawarte mają charakter uniwersalny i adekwatny do całego terenu powojennej Polski”¹¹. Opisując notoryczne braki w zaopatrzeniu, autor zwrócił uwagę, że w opozycji do „bylejakości” żywienia zbiorowego kwitła tradycyjna kuchnia w cieniu domowego zacisza. I mimo że nietatwo było o produkty, to dzięki zaradności gospodyń niedzielny obiad był świętem kulinarnym.

Ujęta w książce problematyka dziedzictwa kulinarnego na dawnych ziemiach pruskich i nie tylko wprowadza czytelnika w wiele zagadnień mało znanych w historiografii lub wciąż nie

⁶ Ibidem, s. 62.

⁷ M. Sztąberska, *Menu codzienne dziewiętnastowiecznego Mazura*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Dziedzictwo kulinarne*, s. 99.

⁸ Ibidem, s. 100.

⁹ Ibidem, s. 101.

¹⁰ R. Tomkiewicz, *Samodzielne wytwarzanie żywności, reglamentacja, żywienie zbiorowe, bary mleczne. Symbole aprowizacyjnych realiów PRL*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Dziedzictwo kulinarne*, s. 102.

¹¹ Ibidem, s. 103.

do końca zbadanych. Publikacja stanowi zatem ciekawe źródło informacji na temat obyczajów żywnościowych tak na dworze biskupim, jak i pod strzechą mazurskiego chłopca. Dodatkowo wzbogacona tekstami o tematyce podróżniczej daje czytelnikowi szerszą perspektywę spojrzenia na gusty kulinarne dawnych Europejczyków.

Marcin Wakar (Olsztyn)

Anna Górską-Klepacka, *SB na tropach Solidarności (działania MO i SB w latach 1980–1990 przeciwko opozycji Regionu Warmińsko-Mazurskiego na podstawie dokumentów zgromadzonych w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku*, Wyd. Stowarzyszenie „Pro Patria”, Olsztyn 2007, ss. 388.

Badania nad działalnością, a *de facto* nad dziejami, opozycji społeczno-politycznej lat osiemdziesiątych wobec komunistycznego reżimu w PRL w stosunkowo krótkim czasie stały się bardzo popularne i coraz bardziej pogłębione. Po 1989 r. wraz z procesem transformacji ustrojowej nowa rzeczywistość polityczna umożliwiła prowadzenie oraz publikowanie wyników badań poświęconych m.in. NSZZ „Solidarność”. Z biegiem lat pierwsze, wstępne, często pobieżne ustalenia, poruszające problematykę z perspektywy ogólnokrajowej¹, wskutek badań regionalnych, a także powołania i funkcjonowania IPN zostały uszczegółowione, pogłębione, przez co możliwe stawało się poznanie faktycznych dziejów opozycji antykomunistycznej ostatniej dekady PRL oraz metod i form jej zwalczania przez komunistyczne służby bezpieczeństwa².

Na tle coraz bardziej widocznej tendencji regionalizacji badań nad działalnością „Solidarności” stosunkowo skromnie przedstawia się Region Warmińsko-Mazurski, wciąż oczekujący na pełnowartościową, opartą na dokładnej kwerendzie archiwalnej i krytycznej analizie źródła pracy historycznej, zarówno monografię, jak i wydawnictwa źródłowe³. Z tego też powodu wyjątkowo potrzebna i ważna wydała mi się pozycja, która pod koniec 2007 r. pojawiła się w ofercie wydawniczej, a mianowicie praca Anny Górskiej-Klepackiej. Niestety, jej lektura zdecydowanie przyćmiła pierwsze hurraoptymistyczne nastawienie.

¹ Zob. M. Pernal, J. Skórcecki, *Kalendarium Solidarności: 1980–1989*, Warszawa 1990.

² Zob. W. Polak, *Najtrudniejsze egzaminy. Niezależne Zrzeszenie Studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na tle wydarzeń w kraju i regionie (1980–1982)*, Toruń 2001; idem, *Czas ludzi niepokornych. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” i inne ugrupowania niezależne w Toruniu i Regionie Toruńskim (13 XII 1981–4 VI 1989)*, Toruń 2003; A. Kazański, „Solidarność” w Stoczni Gdańskiej: grudzień 1981 – sierpień 1988, Gdańsk 2004; A. Gliksman, *Solidarność Małopolska: kalendarium 1980–2005*, Kraków 2005; E. Wilkowski, *Solidarność na ziemi chełmskiej w latach 1980–1989*, Chełm 2005; J. R. Sielezin, „Solidarność” jeleniogórska w latach 1980–2005, Jelenia Góra 2005; S. Fryc, *Między sierpniem a grudniem: NSZZ „Solidarność” na Podkarpaciu 1980–1981*, Krosno 2006; *Między sierpniem a grudniem: „Solidarność” w Krakowie i Małopolsce w latach 1980–1981*, pod red. T. Gąsowskiego, Kraków 2006; „Solidarność” Małopolska 1980–1981: wybór dokumentów, wstęp, wybór i oprac. M. Orski, A. Roliński, E. Zając, Kraków 2006; G. Majchrzak, *Z dziejów „Tygodnika Solidarność”*. Rozpracowanie „Tygodnika Solidarność” przez Służbę Bezpieczeństwa 1980–1982, Warszawa 2007; *Agentura w akcji*, pod red. F. Musiał, J. Szarek, Kraków 2007; *Kryptonim „Ośmiornica”. Służba Bezpieczeństwa wobec Rzeszowskiego Oddziału Solidarności Walczącej 1982–1990*, wybór i oprac. J. Borowiec, Warszawa – Rzeszów 2008.

³ Do chwili obecnej ukazało się kilka pozycji, przede wszystkim jest to literatura wspomnieniowa lub też kalendaria: *Internowani w Iławie (1981–1982)*, oprac. W. Kałudziński, Olsztyn 2006; *Kwidzyn. W niewoli brata mego... Stan wojenny. Wspomnienia. Refleksje. Oceny*, oprac. B. K. Gołąb, W. Kałudziński, Olsztyn 2005; T. Ruzikowski, *Mazowsze, Warmia i Mazury*, w: *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, pod red. A. Dudka, Warszawa 2003; Z. Złakowski, „Solidarność” olsztyńska w latach 1980–1981. Próba zestawienia faktów, Olsztyn 2000; idem, „Solidarność” olsztyńska w stanie wojennym i w latach następnym (1981–1989), Olsztyn 2001; idem, *W olsztyńskim bez przelomu*, Olsztyn 1992.